

زوار امام رضا (ع) در نگاه تصویر

زهرا ملایریان

چکیده

حرم مطهر امام رضا (ع) هر ساله زائراتی را از سراسر دنیا به سوی خود می‌طلبد که به قصد زیارت این مامن الهی به مشهد می‌آیند. حضور این زوار در حرم علاوه بر معنویت خاص خود از جلوه‌های دیگری برخوردار است که با بررسی اسناد و منابع می‌توان به آن دست یافت. یکی از این منابع اسناد تصویری است که گویای حضور ایشان در حالات خاص و تنوع طبقاتی و قومیتی زوار است. هدف از این مقاله معرفی عکسهای زوار در مرکز اسناد آستان قدس رضوی است تا پژوهشگران آشنایی بیشتری با این منابع پیدا کرده و در جهت تحقیقات خود در تاریخ دینی، اجتماعی و غیره استفاده نمایند. روش کار بررسی تمامی عکسهای موجود از طریق نرم افزار سیمرغ و آمار گیری از آن به صورت موضوعی و معرفی منتخبی از عکسهای مزبور است. نتیجه این بررسی نشان می‌دهد که حدود ۵۰۰ عکس از زوار در این مرکز موجود است. در مورد برخی موضوعات چون زوار خارجی عکسهای کمی در دسترس است. اما به طور کلی عکسها حالات مختلفی از زیارت را توسط قشرهای مختلف در حرم به نمایش می‌گذارد.

واژگان کلیدی: زیارت، زوار، عکس، حرم مطهر.

مقدمه

زیارت اسم مصدر عربی به معنی دیدار است و به معنی حضور در مکان‌های مقدس مانند مزار رسول خدا و ائمه طاهرين و بزرگان دینی به قصد پیوند معنوی با آنان و تزکیه نفس است. در اصطلاح دینی تمایلی است که علاوه بر میل و حرکت حسی، قلب هم‌گرایش جدی پیدا کرده نسبت به زیارت شده هم با اکرام و تعظیم قلبی و انس روحی همراه با شد. در عرف یعنی انسان با انگیزه بزرگداشت کسی انس گرفتن با او به سوی وی روی می‌آورد.

زیارت اگر با خلوص نیت و معرفت سیره امام همراه باشد شامل ثواب اخروی و تحکیم ایمان و تهذیب نفس و بخشودگی گناهان بر اثر شفاعت امامان است، برای همین مقابر ائمه و فرزندانشان همیشه مظه خیر و برکت بوده است. مقاله حاضر در نظر دارد ضمن معرفی فهرست این مجموعه، اطلاعات و آمار عکس‌های موجود را در پایگاه اطلاع‌رسانی سازمان کتابخانه‌ها و موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی بازگو کند.^۱

مشهد نیز یکی از اماکن مقدسی است که خیلی‌ها به قصد زیارت حرم مطهر امام رضا (ع) رو به سوی آن مکان می‌نهند. زیارت این مکان مقدس همواره آرزوی قلبی افراد بوده و از زمان‌های قدیم افرادی که به عنوان زائر قصد زیارت امام رضا را می‌کردند مردم و اهالی دور و بر جهت طلب حلالیت سراغ ایشان می‌آمدند و التماس دعا داشتند و این افراد را مقدس می‌دانستند.

با شهادت امام رضا (ع) در سال ۲۰۳ ق پیکر پاکش در کنار قبر هارون الرشید به خاک سپرده شد این امارت در میان باغی بزرگ و زیبا قرار داشت که متعلق به حمید بن قحطبه والی توس بود گویند هنگامی که امام رضا (ع) به مرو می‌رفتند در بین راه در خانه حمید بن قحطبه فرود آمدند و محل تدفین خود را مشخص نمودند.

نظارت دقیق حکام جور بر حرکات و سکنات شیعیان، منع آنها از توجه به مرقد امام و درک فیض زیارت، موجب شد که سالها سپری شود و بنایی درخور و شایسته مضجع شریف حضرتش احداث نگردد. سرانجام سالهای سخت و سنگین به کندی سپری شد، عنایات خدای تعالی نسبت به روضه رضوی موجب شد که در آن روزهای اولیه و جو خاص آن زمان، حرم مطهر از هرگونه آسیبی محفوظ بماند تا آنجا که باب رافت خاصه حضرت به صورت بروز کرامات پی در پی و معجزات، گره از کار دردمندان و نیازآوران به درگاهش گشود، کثرت و تداوم کرامات امام موجب شد که توجه و اقبال مردم و حاکمان آن زمان به ویژه بیشتر اهالی خراسان و مناطق دیگر فزونی یابد و ارادتمندان به بقعه و بارگاه رضوی، زیارت پرفیض مرقد منورش را بر خود فرض دانسته اقدام به ساخت و مرمت و تذهیب و تزئین و حفظ و نگهداری آن بنای مقدس نمایند.

در طول قرنهای مختلف، رجال کشورهای اسلامی، حکام و امرای خراسان، مردان با اخلاص و علاقه مند به مقام شامخ ولایت و امامت با صرف مبالغی در تجدید عظمت آن کوشیده اند، ضمن تزئین آن با ایجاد بناها و به جای گذاشتن آثاری این مکان شریف را مملو از جلوه های کهن هنری دوران گذشته نموده، نفایس تاریخی و شاهکارهای هنری شان را مخلصانه به این جایگاه رفیع عرضه دارند. در کنار توسعه حرم مطهر امام رضا(ع) سیل توجه به زیارت این امام بیشتر شد و همه ساله میلیونها زائر به زیارت این مضجع شریف به مشهد مقدس سفر می کنند. در این میان از گذشته تا کنون چگونگی سفر زوار و زیارت ایشان در منابع مختلف اعم از خاطرات، سفرنامه ها، اسناد منعکس شده است. با توجه به جایگاه مهم عکس هایی که زائران در مسیر سفر و مکان های زیارتی ثبت نموده اند شناسایی و بررسی حفاظت و نگهداری از آنها به ویژه عکسهایی که مربوط به زمان های قدیم می باشد، از اهمیت بسزایی برخوردار است. یکی از این منابع عکسها هستند که نشان دهنده ی فرهنگ، پوشش افرادی که به زیارت می آمدند و همچنین نشانگر بافت قدیمی اطراف حرم و چگونگی حضور زوار در مقابل دوربین، چگونگی برگزاری مناسبتها، اعیاد، عاشورا و تاسوعا می باشد. از آنجایی که اسناد تصویری جلوه هنری بهتری دارند. حفظ و نگهداری آنها از اهمیت بسزایی برخوردار است. مدیریت امور اسناد و مطبوعات کتابخانه مرکزی استان قدس رضوی به این مهم توجه نموده و علاوه بر نگهداری اسناد مکتوب، نگهداری و جمع آوری عکس ها را از طریق اهدا، خریداری و مبادله در دستور کار خود قرار داده است. به طوری که در این مرکز نزدیک به ۵۰۰ قطعه عکس جمع آوری شده است که از این میان ۳۴۷ قطعه عکس با کلید واژه زوار در پایگاه سیمرغ وارد شده و در اختیار محققان و پژوهشگران قرار دارد. تحقیق حاضر بر مبنای عکسهای ثبت شده در نرم افزار سیمرغ صورت گرفته است. البته لازم به ذکر است تعدادی از عکسها وجود دارد که زائرین ایرانی و خارجی هنگام تشریف به حرم گرفته اند که بصورت شخصی نگهداری می کنند و آمار دقیقی از آنها در دست نیست. طبق آمار به دست آمده از بررسی پایگاه سیمرغ ۱۸۸ قطعه عکس بدون عکاس و بدون تاریخ است، ۵۲ قطعه عکس وجود دارد که عکاس آنها مشخص است ولی تاریخ ندارند، ۹۴ قطعه عکس بدون هیچ مشخصه ای از عکاس با تاریخ در مجموعه مشخص شده است.

این عکسها بعد از بررسی به چند دسته تقسیم شده:

عکس های زوار به تفکیک موقعیت مکانی

این تقسیم بندی نشان می دهد که عکسهای زوار در کدام مکانهای حرم گرفته شده است. این مکانها با توجه به موضوع عکسها شامل حضور زوار در صحنین از زوایای مختلف، پنجره فولاد، ضریح، رواقها، سقاخانه اسماعیل طلایی، ایوانها است. تمامی این عکسها نشان شوق و ارادت زوار حرم رضوی است. و حالتیهای مختلف زیارت را نشان میدهد. مثلا عکسهای مجاور پنجره فولاد بیشتر زواری را نشان می دهد که به قصد شفا گرفتن حاجت در این مکان تجمع کرده اند. علاوه بر حضور زوار ، عکسهای ی که از زوایه های مختلف گرفته شده اند سایر اماکن حرم از جمله نقاره خانه ، ایوان ساعت و غیره را نشان می دهد. جدول ذیل تعداد این عکسها را به تفکیک موقعیت مکانی نشان می دهد.

جدول ۱: تعداد عکسهای زوار به تفکیک موقعیت مکانی

صحنین	نقاره ^۲ خانه	پنجره	ضریح	سقاخانه	رواق	ایوان	در بها
۱۳۴	۵۸	۳۶	۸	۲۹	۱۱	۸۲	۱۷

عکسهای زوار به تفکیک دوره تاریخی

حضور زوار در حرم سابقه ی دیرینه دارد. اما سابقه عکس در حرم به دوره ناصرالدین شاه بر می گردد. عکسهایی که از حرم گرفته شده متنوع بوده و برخی آنها حضور زوار را در قسمتهای مختلف نشان می دهد. بیشترین تعداد عکسها مربوط به دوره انقلاب و کمترین مربوط به دوره قاجار است. حدودا تاریخ ۱۱۸ عکس هم مشخص نیست.

^۲ -نقاره خانه : منظور عکسهایی است که با محوریت نقاره خانه از نماهای مختلف گرفته شده است.

جدول ۲: تعداد عکسهای زوار به تفکیک دوره تاریخی

تاریخ ندارد	انقلاب		پهلوی دوم		پهلوی اول		قاجار	
	سال	تعدادعکس	سال	تعدادعکس	سال	تعدادعکس	سال	تعدادعکس
۱۱۸	۱۳۵۷	۳	۱۳۲۵	۴	۱۳۱۱	۱	۱۳۲۰ق	۳
	۱۳۶۶	۱	۱۳۴۰	۱	۱۳۱۴	۱	۱۳۱۱ق	۲
	۱۳۷۲	۲	۱۳۴۶	۱	۱۳۱۵	۳	۱۳۰۹ق	۱
	۱۳۷۳	۹	۱۳۵۰	۲	۱۳۱۸	۱	۱۳۰۸ق	۱
	۱۳۷۴	۲	۱۳۵۲	۱				
	۱۳۷۶	۴	۱۳۵۳	۳				
	۱۳۷۷	۳	۱۳۵۴	۵۳				
	۱۳۷۸	۴۷	۱۳۵۵	۴				
	۱۳۷۹	۶						
	۱۳۸۲							
	۱۳۸۱	۲						
	۱۳۸۲	۱۳						
	۱۳۸۳	۵						
	۱۱۸	۹۷		۶۹		۶		۷

در گذر زمان تعداد زیادی از شخصیتها و رجال مملکتی جهت زیارت به پابوسی امام آمده اند. تنها جایی که فاصله ها از بین می رود و همه خود را در پیشگاه خداوند برابر می بینند مکانهای زیارتی است. در این مکان ها افراد اعم از زن و مرد، پیر و جوان و از همه گونه طبقات اجتماعی حضور دارند و عکسها بیانگر حضور آنها است. در بین عکسهای موجود، تعدادی از عکسها مربوط به زیارت رجال و شخصیتهای سیاسی، فرهنگی و اجتماعی است (۵). برخی عکسها تنها حضور زنان و کودکان و چگونگی زیارت ایشان را انعکاس داده است (۱۶). عکس زوار خارجی هم نشان می دهد که چه افرادی و با چه نیتی به این مکان مقدس سفر کرده اند. پوشش افراد، تنوع فرهنگها و اقوام مختلف را نشان می دهد.

جدول ۳: تعداد عکسهای زوار به تفکیک طبقات اجتماعی

مشاغل	زائر خارجی	زنان	رجال
۲۰	۱	۱۶	۵

عکاسان

جدول زیر نام عکاسان عکسهای زوار زیارت را نشان می دهد. این عکسها توسط عکاسان مختلف تهیه شده است. برخی از آنها نام خود را به عنوان عکاس ثبت کرده اند و برخی نه. برخی این کسها صرفا جهت عکسبرداری از اماکن حرم بوده که به دلیل حضور زوار عکس ایشان نیز در تصویر دیده می شود. برخی عکسها جنبه هنری داشته است.

جدول ۴: عکاسان

نام عکاس	عبدالله قاجار	محمد صانع	علی مقدسی	سیاح	ناصری	حسن توکلی	سفری مقدم	بدون عکاس
تعداد عکس	۱۲	۳۱	۴	۳	۳	۸	۲	۳۸۵

نتیجه

با توجه به بررسی های انجام شده در عکسهای زوار موجود در مدیریت اسناد و مطبوعات مشخص شد که این عکسها دارای تنوع به لحاظ موقعیت مکانی و طبقات اجتماعی و دوره ای است. با توجه به اهمیت موضوع و تعداد این عکسها محدود است. مثلا عکس از زائرین خارجی کم است. پیشنهاد می شود مدیریت اسناد و مطبوعات رویکردی جدید به عکس زوار و زیارت داشته باشد و در یک فراخوان عمومی از عکاسان و افرادی که عکس در این زمینه دارند مدد طلبد و نیز خود اقدام به عکس برداری از زیارت افراد و سطوح مختلف نماید تا این گنجینه بزرگ برای آیندگان حفظ شود.

دوره ۷ شماره ۳۶ و ۳۷
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

عکس های زوار به تفکیک موقعیت مکانی

زیارت فرد معلول و فرزندش در صحن انقلاب

زیارت و دخیل شدن زائران پشت پنجره ی فولاد در صحن انقلاب

زیارت و دخیل شدن عده ای از زنان پشت پنجره داخل حرم مطهر امام رضا (ع)

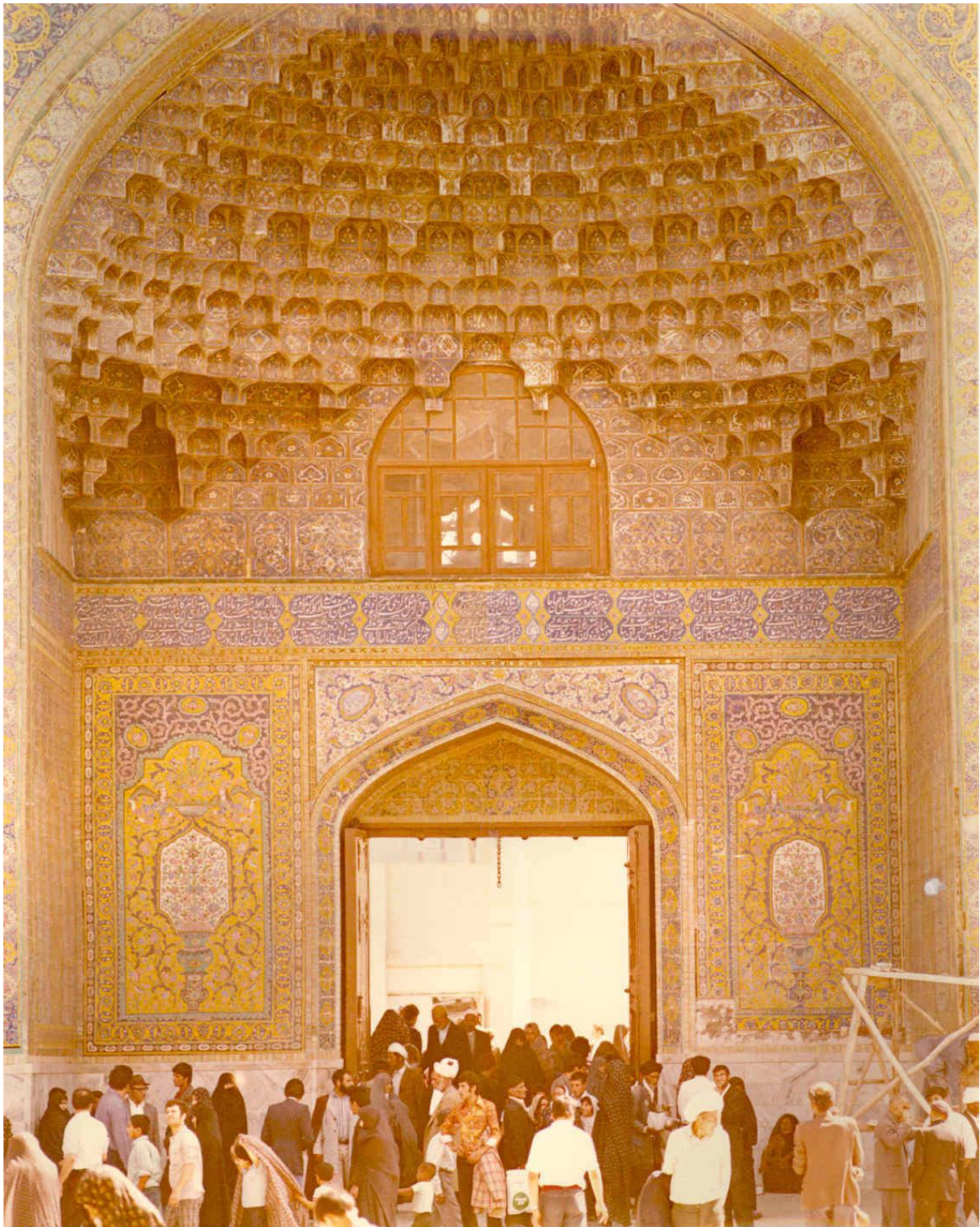
زیارت عده ای از مجروحین جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در کنار ضریح مطهر امام رضا(ع)

دوره ۷ شماره ۲۶ و ۲۷
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

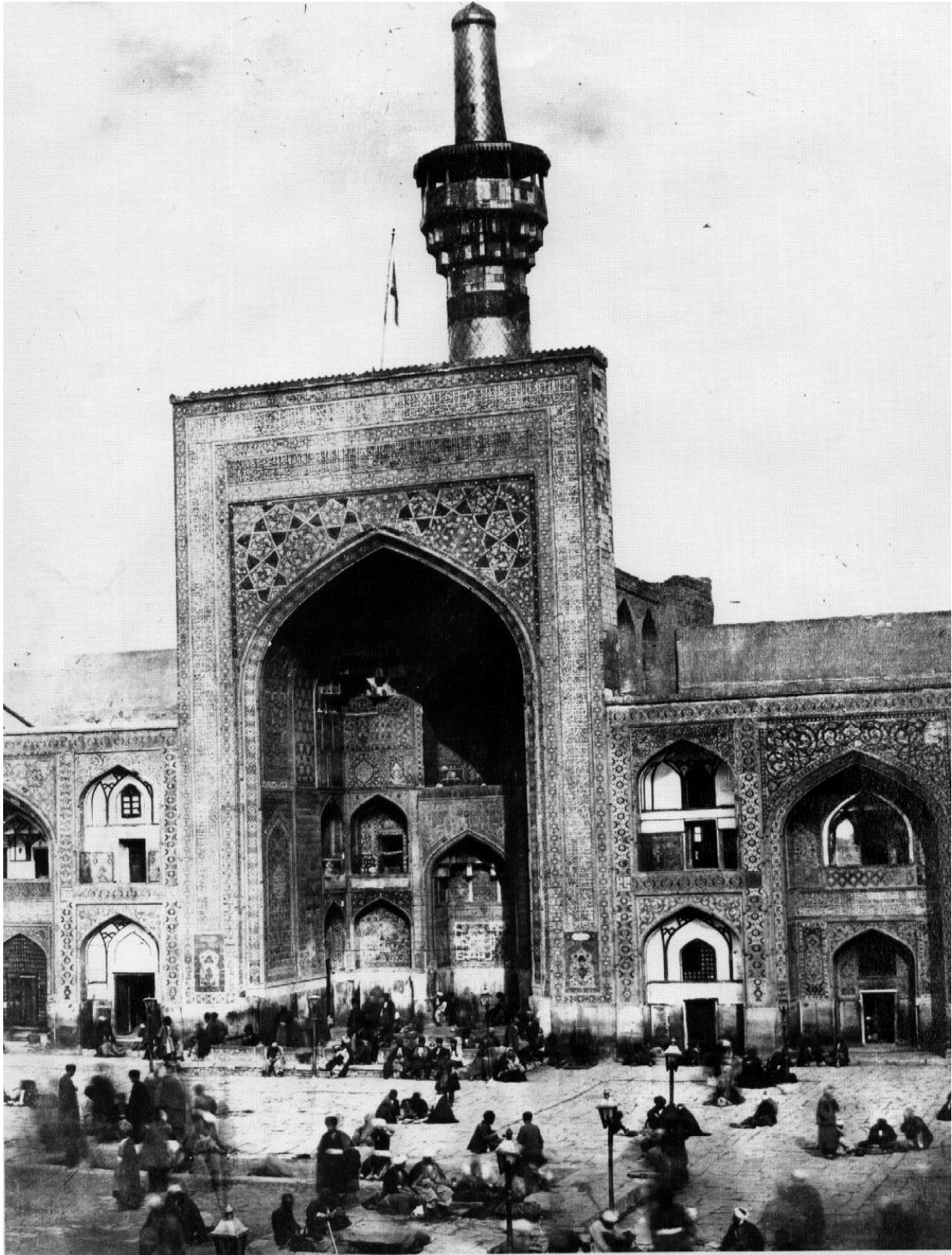
گروهی از زائرین حرم امام رضا (ع) در حال نوشیدن آب سقاخانه (به نیت شفا)

گروهی از زائران که برای زیارت به حرم مطهر امام رضا(ع) آمده اند.

نمونه عکسهای زوار به تفکیک دوره تاریخی

زیارت زوار در ایوان عباسی در دوره قاجار

دوره ۷ شماره ۲۶ و ۲۷
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

زیارت زوار در صحن عتیق در روز عاشورای سال ۱۳۱۱ق (دوره قاجار)

دوره ۷ شماره ۲۶ و ۲۷
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

زیارت زوار در صحن عتیق در دوره پهلوی دوم (۱۳۵۴)

دوره ۷ شماره ۲۶ و ۲۷
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

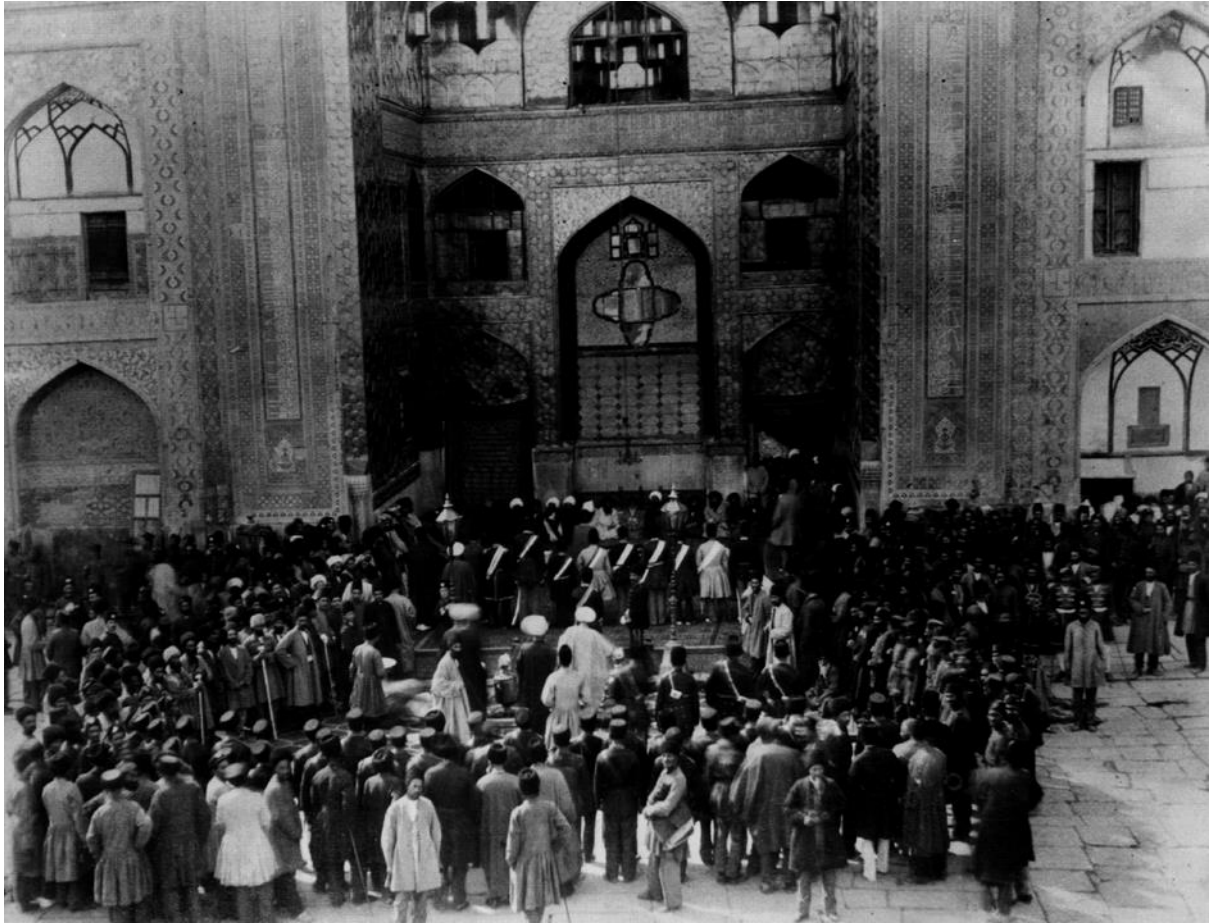

زیارت زوار در دوره انقلاب اسلامی در صحن انقلاب

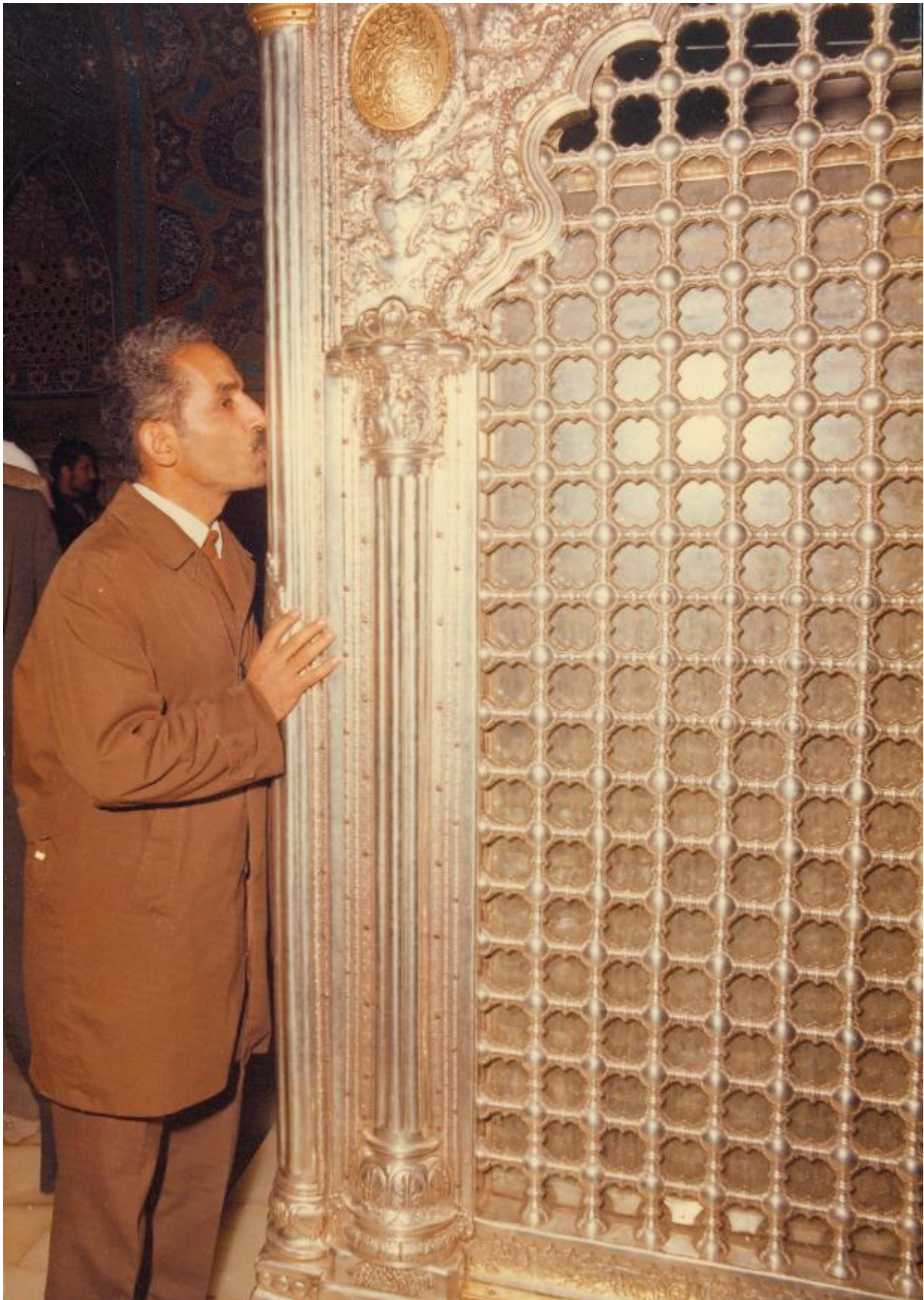
نمونه‌ای از عکسهای زوار به تفکیک طبقات اجتماعی

سلام مؤیدالدوله در آستانه مبارکه روز ورود به مشهد مقدس

آیت الله واعظ طبسی تولیت عظمی آستان قدس رضوی در حال زیارت ضریح مطهر امام رضا (ع)

محمدعلی رجایی ، نخست وزیر در حال زیارت ضریح مطهر امام رضا (ع)

دوره ۷ شماره ۲۶ و ۲۷
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

نمونه ای از عکس رجال خارجی

تشریف یک مقام هندی و همسرش به حرم مطهر

تجمع و راز و نیاز گروه زائران پشت پنجره فولاد صحن انقلاب حرم امام رضا (ع) - سال ۱۳۸۳

زیارت زنان زائر در رواق دارالسعادة "ورودی رواق دارالسرور به رواق دارالذکر" و قسمتی از رواق گنبد حاتم خانی حرم
امام رضا (ع)

نمونه عکس تعدادی از عکاسان

ایوان عباسی - دوره قاجار (سال ۱۳۲۰ ق)

نمایی از سر در ورودی صحن عتیق، از طرف بست بالا حرم مطهر امام رضا (ع)

دوره ۷ شماره ۲۶ و ۲۷
بهار و تابستان ۱۳۹۴

نشریه الکترونیکی سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی

صحن آزادی حوض و ایوان طلا

پنجر نقره دارالسیاده (سال ۱۳۷۳)

پی‌نوشت‌ها

- ۱- شماره اموالی عکس : ۲۳۹۹۲- عنوان: نمای داخلی صحن آزادی و راز و نیاز زائران با امام رضا (ع) - سال ۱۳۸۲، موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۲- شماره اموالی عکس: ۲۳۹۷۷ - عنوان: تجمع و راز و نیاز گروه زائران پشت پنجره فولاد صحن انقلاب حرم امام رضا (ع) - سال ۱۳۸۳، موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۳- شماره اموالی عکس: ۲۷۱- عنوان: نمایی از پنجره داخل حرم مطهر امام رضا (ع) - مشهد- سال ۱۳۵۰، موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۴- شماره اموالی عکس: ۲۷۰۰۷ - عنوان: تعدادی از مجروحین جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در کنار ضریح مطهر امام رضا(ع) ، موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۵- شماره اموالی عکس: ۲۴۰۹۵ - عنوان: گروهی از زائرین حرم امام رضا (ع) در حال نوشیدن آب سقاخانه - سال ۱۳۸۴، موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۶- شماره اموالی عکس: ۴۶۰۱- عنوان: مقرنس و کاشیکاریهای داخل صحنین اماکن متبرکه حرم رضوی (ع) ، موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی

- ۷- شماره اموالی عکس: ۷۸۱۰- عنوان: ایوان عباسی، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۸- شماره اموالی عکس: ۷۸۱۲- عنوان: صحن عتیق و سر در ساعت در روز عاشورا- سال ۱۳۱۱ق، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۹- شماره اموالی عکس: ۱۷۶۳۰- عنوان: نمای صحن عتیق با انبوه زائران به هنگام غروب، (این عکس قبلا به شماره اموال ۱۰۳۲۲ اداره گنجینه هائیت شده بوده است. سال، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی ۱۳۵۴
- ۱۰- شماره اموالی عکس: ۲۷۰۸۸- عنوان: نمایی از صحن انقلاب و زائران حرم امام رضا(ع) ، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۱- شماره اموالی عکس: ۷۶۴۲- عنوان: سلام مؤیدالدوله در آستانه مبارکه روز ورود به مشهد مقدس، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۲- شماره اموالی عکس: ۲۷۰۳۳- عنوان: آیت الله واعظ طیبی تولیت عظمی آستان قدس رضوی در حال زیارت ضریح مطهر امام رضا(ع) ، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۳- شماره اموالی عکس: ۳۰۶۳۲- عنوان: محمدعلی رجایی ، نخست وزیر در حال زیارت ضریح مطهر امام رضا (ع) ، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۴- شماره اموالی عکس: ۸۳۲۵- عنوان: تشریف یک مقام هندی و همسرش به حرم مطهر ، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۵- شماره اموالی عکس: ۲۳۹۷۷- عنوان: تجمع و راز و نیاز گروه زائران پشت پنجره فولاد صحن انقلاب حرم امام رضا (ع)-۱۳۸۳، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۶- شماره اموالی عکس: ۲۳۹۹۱ عنوان: رواق دارالسعاده "ورودی رواق دارالسرور به رواق دارالذکر" و قسمتی از رواق گنبد حاتم خانی حرم امام رضا (ع) ، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۷- شماره اموالی عکس: ۷۸۱۱- عنوان: ایوان عباسی- سال ۱۳۲۰ق، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۸- شماره اموالی عکس: ۳۸۲ نمایی از سر در ورودی صحن عتیق ، از طرف بست بالا حرم مطهر امام رضا (ع) ، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۱۹- شماره اموالی عکس: ۸۴۱۹ صحن آزادی حوض و ایوان طلا، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی
- ۲۰- شماره اموالی عکس: ۸۶۶۱ پنجره نقره دارالسیاده-حسن توکلی، موجود د مرکز اسناد آستان قدس رضوی